

ΕΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

LA RÉSURRECTION D'UN ART. — LE THÉÂTRE GREC MODERNE PAR GEORGES BOURDON. (Εἰς τόμ. εἰς 8ον ἐξ 123 σελίδων). — PARIS, 1892.

Κριτικοὶ ὀνομαστοὶ καὶ εἰδικοὶ εἰς τὴν δραματικὴν φιλολογίαν ἐν Παριείοις, δὲν ἐδίστασαν νὰ ὀνομάσωσι τὸ βιβλίον τοῦτο ἐν σύγγραμμά ὑψηλῆς κριτικῆς (un livre de haute critique), ἐν ἔργον ἀληθοῦς ἀξίας. Πολλοὶ ἐγνώρισαν παρ' ἡμῖν τὸν κ. Georges Bourdon, νέον εὐφυᾶ, ὅστις ἔκαμεν ἐπιτόπιον ἀνάκρισιν περὶ τοῦ θέματος, περὶ οὗ μετὰ τόσης γλαφυρότητος, καλαιοῦσι καὶ φιλοσοφικῆς κριτικῆς ἐπραγματεύθη. Συνωμίλησε μετὰ τῶν πλείστων δραματικῶν συγγραφέων μας, ἀνέγνωσε τὰ κέλ्लιστα ἐκ τῶν ἔργων τῶν, ἐφυλλολόγησε τὰ ἐπίλοιπα, καὶ ἤκουσέ τινα ἀπὸ τῆς σκηνῆς διδασκόμενα. "Ο,τι εἶδεν, ὅ,τι ἤκουσε, τὸ μεταφέρει, καὶ ἐξάγει συμπεράσματα ἀληθῶς ἐμβριθῆ.

Ὁ κ. Bourdon βλέπει εἰς τὴν ἀναγεννωμένην φιλολογίαν ἡμῶν, τὸ ἔργον ἑνὸς ἔθνους νέου. Βεβαίαι, ὅτι οἱ νεώτεροι Ἕλληνες οὔτε τοῦ Δισχύλου ἀπόγονοι εἶνε, οὔτε τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἡ παλαιὰ Ἑλλάς ἀπέθανεν, ὅπως ἀπέθανεν ὅλος ὁ ἀρχαῖος κόσμος. Ἐκ τῶν λειψάνων δὲ τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος καὶ ἐκ ποικίλων στοιχείων, ἐσχηματίσθη διὰ μέσου τῶν περιπετειῶν τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας, τὸ νεοελληνικὸν ἔθνος, ἔθνος εὐφυές, δραστήριον, ἔχον εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐλάχιστα καλλιτεχνικόν. Κατὰ τὸν κ. Bourdon ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος ἐξηφανίσθη ὅλος. Αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ φυλαὶ συνεχωνεύθησαν μετ' ἄλλων φύλων, ἐκ τοῦ κράματος δὲ τούτου, ἐφ' οὗ ἐπετέθη ἡ σφραγὶς τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν, ἐξῆλθεν ὁ τύπος τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους. Ἡ θεωρία αὕτη περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους εἶνε καὶ ὑπὸ φιλολογικὴν ἐποψὴν οὐσιώδης, διότι τὸ ἐθνολογικὸν ζήτημα στενότατα συνδέεται πρὸς τὸ ζήτημα τῶν πνευματικῶν ιδιοτήτων ἑνὸς ἔθνους.

Ὁ κ. Bourdon ἐκθέτει πῶς αἱ παραδόσεις τῆς ἀρχαίας δραματικῆς τέχνης ἐξέλιπον, πῶς ἡ ἑλληνικὴ σκηνὴ ἀπὸ τὰς παντομιμικὰς παραστάσεις τοῦ ἐκπνέοντος ἑλληνισμοῦ μετέβη εἰς τὰ χριστιανικὰ δρά-
τομος ιβ'. Φεβρουάριος.

ματα, καὶ πῶς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ νεώτεροι Ἕλληνας ἐμυήθησαν τὴν γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου θεάτρου διὰ μεταφράσεων ἐκ τῆς ἰταλικῆς καὶ ἰδίως ἐκ τῆς γαλλικῆς φιλολογίας. Ὅ,τι ὁ κ. Bourdon λέγει, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς δραματικῆς φιλολογίας, ἀληθεύει καὶ περὶ ὁλοκλήρου τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, τὴν ὁποίαν ὁπωσοῦν ἐγνώρισamen ἐκ τῶν ἔργων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, τὴν ἐδιδάχθημεν διτλαδῇ εἰς τὰ βιβλία τῶν ξένων.

Τὸ χαρακτηριστικόν, κατὰ τὸν κ. Bourdon, τῆς νεοελληνικῆς δραματικῆς φιλολογίας, παρεκτός τῆς πτωχείας της, εἶνε ἡ ἑλλειψίς ὀρισμένης τινὸς διευθύνσεως, ἐθνικοῦ τινος ἰδιορρύθμου σχεδίου. Εὕρισκόμεθα κατὰ τοῦτο, ὅπως καὶ καθ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου, εἰς μεταβατικόν τι στάδιον. Πῶς ἄρα γε εἶνε αἱ τάσεις τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου; Ὁ κ. Bourdon, θεωρῶν τοὺς σημερινούς Ἕλληνας μᾶλλον κλίνοντας πρὸς τὸν λυρισμὸν ἢ πρὸς τὴν ψυχολογίαν, προβλέπει ὅτι τὸ νεοελληνικὸν θέατρον θέλει προσηλωθῇ μᾶλλον εἰς τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα παρὰ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐνδομύχων ἐλατηρίων, ὅτι ἐπομένως θὰ κλίνη μᾶλλον πρὸς τὴν ἰδεολογίαν καὶ τὸν αἰσθηματισμὸν παρὰ πρὸς τὴν πραγματικότητα, πρὸς τὸν ρεαλισμόν.

Ὅ,τι κυρίως ἀποτελεῖ τὴν ἀξίαν τῆς μελέτης τοῦ κ. Bourdon, εἶνε ἡ ἀλήθεια τοῦ συνόλου τῶν παρατηρήσεών του, ἡ ὀρθότης τῶν συμπερασμάτων, καὶ ἐνίοτε τὸ φιλοσοφικὸν ὕψος μὲ τὸ ὅποιον ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὸ θέμα. Εἰς τὸν κ. Bourdon δὲν θὰ συγχωρηθῇ ἴσως παρὰ τινων, ὅτι προσέκρουσεν εἰς τινὰς φυλακτίας. Ἀλλ' ἡ τόσον εὐχάριστος ἀνάγνωσις τῆς μελέτης του θέλει πείσει πάντα ἀμερολήπτως διατεθειμένον, ὅτι ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν δίδει τῆς δραματικῆς ἡμῶν φιλολογίας εἶνε ἐν τῷ συνόλῳ ἀκριβοστάτη, ἐὰν ὅχι τόσον κολακευτική. Μεταξὺ τῶν ὀλιγίστων ἀξιολόγων ἔργων τὰ ὁποῖα ὡς ἐξοχα ἀναφέρει ὁ κ. Bourdon, ἀνκλύει ἐν ἀριστουργήματι, τὴν *Γαλάτεια* τοῦ Βασιλειάδου. Ἀληθῶς ἡ *Γαλάτεια* δὲν εἶνε ἴσως δράμα καθ' ὅλην τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἀλλ' εἶνε ἐν εἶδος δραματικοῦ ποιήματος, καὶ ἀδιστακτως λέγομεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι εἶνε ἐφάμιλλον πρὸς τὰ τοιοῦτου εἶδους ἀριστουργήματα τοῦ Ἀλφιέρη, τοῦ Γκαῖτε, τοῦ Σχίλλερ, τοῦ Βύρωνος, τοῦ Πούσκιν, τοῦ Musset. Δυστυχῶς ὁ Βασιλειάδης ἀπέθανε τριακονταετῆς μόλις, ἐὰν δὲ ὁ θάνατος δὲν συνέτριβε τὴν θείαν μουσάν του, ἡ *Γαλάτεια* βεβαίως δὲν θὰ ἦτο τὸ μόνον αὐτοῦ ἀριστουργήμα. Κατὰ τὸν κ. Bourdon, πλὴν τῆς *Γαλατείας*, ἐν ἀκόμῃ ἀριστουργήματι ἔχει ἡ δραματικὴ ἡμῶν φιλολογία, τὸν *Γάμον* τοῦ Κουτρούλη τοῦ Α. Ρ. Ραγκαβῆ.

Εἰς τοὺς θέλοντας νὰ λάβωσιν ἔννοιαν ἀκριβῆ καὶ ἀπὸ περιωπῆς

τῆς δραματικῆς ἡμῶν φιλολογίας, συνιστῶμεν θερμῶς τὴν τερπνοτάτην ἀνάγνωσιν τοῦ ὠραίου βιβλίου τοῦ κ. Bourdon. **X.**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Enchiridium dictionis epicae. scripsit J. van Leeuwen J. f. Paris prior. Lugduni Batavorum, apud A. W. Sijthoff. 1892. Σελ. 274.

Οὐδείς ἀμφέβαλλεν ὅτι ἡ μικρὰ ἐκείνη ἀλλ' ἐνδοξος χώρα, ἣν αἱ Μοῦσαι φαίνονται μάλιστα πασῶν φιλήσασαι, ἐμελλέ ποτε ἡμῖν νὰ παρασκευάζῃ τὸ ἀκριβέστατον ὁμηρικὸν κείμενον καὶ τὸν μεθοδικώτατον ἐν τῷ λαβυρίνθῳ τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης ὁδηγόν. Ὁ νηφάλιος τῶν Ὀλλανδῶν νοῦς ὥσπερ ἐν πᾶσιν ἐστὶ ζητητικὸς καὶ εὐρετικὸς, οὕτω καὶ ἐν τῇ ὁμηρικῇ σπουδῇ ἀπετόλμησε γενναίως νὰ προβῇ πέραν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ φραγμοῦ ζητῶν νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ ἐν πολλοῖς σαθρῶς παραδεδομένον κείμενον ὡς οἷόν τε ἐγγύτατα τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ μορφῆς.

Ὁ ἐπιφανὴς Λέρσιος ἐν τῷ περὶ Ἀριστάρχου συγγράμματι κατέδειξε μὲν τὴν ἀρίστην τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου κριτικῆς μέθοδον ἐρειδομένην ἐπὶ μακρὰς τῶν ὁμηρ. ποιημάτων μελέτης, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ ἀκριβοῦς τῆς ὁμηρικῆς χρήσεως γνῶσις, ἔθηκε δ' οὕτω τὰς βάσεις τῆς μεθόδου, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὸ ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν κείμενον. Μετὰ τὸν Λέρσιον οἱ μαθηταὶ καὶ μιμηταὶ αὐτοῦ σχεδὸν εἰς πέρας ἤγαγον τὸ ἔργον.

Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ ἀναπαυθῇ ἐπὶ τοῦ Ἀρισταρχείου κειμένου; Μόνη ἡ τοῦ δίγαμμο ἑλλειψις ἐν αὐτῷ ἀρκεῖ νὰ δείξῃ πόσον ἀπελείπετο τοῦ ἀρχικοῦ. Αἱ μετὰ τὴν ἐκ τῆς γλώσσης ἐξαφάνισιν τοῦ δίγαμμο συμβᾶσαι παρεμβολαὶ στίχων καὶ αἱ ἐνεκα τῆς ἐξαφανίσεως ἐπενεχθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς καὶ ἄλλων παλαιῶν ὑπομνηματιστῶν ἀναγκαῖαι, ὡς τότε ἐδόκει, μεταβολαὶ εἰσι πλεῖσται, ἡ δὲ κριτικὴ οὐκ εἰς ἐκείνας μὲν νὰ ὁδεύσῃ, ταύτας δὲ νὰ ἐπανορθώσῃται, ἀφ' οὗ ἤδη γνωστὴ εἶνε ἡ τοῦ κκκοῦ ἀρχή. Καὶ ἐπειράθησαν μὲν πολλοί, ὀνομαστέοι δὲ οἱ Bekker, Cobet, Naber, Herwerden. Nauck, Fick ἅπαντες μύσται τοῦ ἑλληνος λόγου, τὸν δὲ κολοφῶνα ἐπέθηκεν δὺς ἄνδρες δεξιότατοι ὁ J. van Leeuwen καὶ ὁ Mendes da Costa. Ἡ ὁμηρικὴ αὕτη ἐκδοσις εὕρισκεται παρὰ τῷ αὐτῷ ἐκδότῃ Sijthoff.

Τὸ σήμερον ὑφ' ἡμῶν ἀγγελλόμενον ἐγχειρίδιον τῆς ἐπικῆς λέξεως

εἶνε ὄντως ἀριστοτέχνημα διανοίας καὶ ἐντρεχοῦς τῆς ἐπικῆς γλώσσης σπουδῆς ἀποτέλεσμα. Προηγείται σαφῆς καὶ ἀκριβοῦς τοῦ ἡρωικοῦ ἑξαμέτρου περιγραφή· ὅ,τι κάλλιστον μέχρι νῦν δίδαγμα ἔχει εὑρεθῇ, τοῦτο παρέλαβεν ὁ ἐξόχως φιλόκαλος van Leeuwen· εἰς λεπτομερείας γὰρ εἰσελθόμεν κωλύει οὐχὶ ὁ χρόνος ἀλλ' ὁ τόπος. Ἐπεταὶ τὸ περὶ φωνηέντων καὶ διωθόγγων κεφάλαιον, ἔπειτα τὸ περὶ συμφώνων καὶ τέλος τὸ περὶ κλίσεως ὀνομάτων κλπ. μέχρι τοῦ περὶ ἀντωνυμιῶν ἐξόχως δυσχεροῦς ζητήματος, ἐν ᾧ ὁ Ὁλλανδὸς καθηγητὴς αὐτὸς αὐτοῦ κράτιστος ἀναφαίνεται. Τὸ δεύτερον τεῦχος κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ συγγραφέως ἐκδοθήσεται ἐντὸς τοῦ ἐπιόντος ἔτους.

Ἐν παντὶ τῷ βιβλίῳ ἐγκατασπείρονται σοφὰ παρατηρήματα, ἀπερ ὁ ἐπαῖων ἀναγνώστης οὐ μόνον ἀσπάζεταιται ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀλλὰ πειράται καὶ αὐτὸς γὰρ ἐπικυρώσῃ αὐτὰ διὰ τῆς διορθώσεως τῶν ὀλίγων ἐναντιουμένων ἐξαιρέσεων. Ἰδίᾳ μετὰ τέχνης καὶ χάριτος κλασικοῦ λογογράφου γεγραμμένα δύνασαι γὰρ ὑπολάβῃς τὰ περὶ τοῦ δίδαγμα διειλημμένα ἐν σελ. 131 κ. ἐφ., ἐν γλώσσῃ ἀκριβοῶς λατινικῇ, ἥτις ἐν Ὁλλανδίᾳ οὐδέποτε ἐπαύσατο ἀκμάζουσα. Ἐνταῦθα ἐκτίθενται μετ' ἀπαρχοῦ κομψότητος τὰ περὶ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ δίδαγμα ὑπὸ τοῦ Bentley καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι ἐριδίες κ. τ. ὅ., ἀποδείκνυται δὲ τρανότατα πόσον ἀναγκαία εἶνε ἡ ἀπὸ τῆς φυγῆς καθόδος αὐτοῦ εἰς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον.

Πολλὴν χάριν ὀφείλομεν ἐν τῷ ἀνδρὶ ὅτι μετ' ἐξαιρετοῦ φιλοπονίας συνήγαγεν ἐν τάξει πάσας τὰς λέξεις, αἵτινες συμφώνως βεβαίως τε κμηρίοις εἶχον τὸ δίδαγμα καὶ ἀπηρίθμησε πρὸς ἑκάστη λέξει πάντας τοὺς ὁμηρικοὺς στίχους, ἐν οἷς τὸ δίδαγμα ἄνευ μεταβολῆς δὲν δύναται γὰρ εἰσχωρήσῃ. Τοὺς τοιοῦτους στίχους δικαίως κρίνει ἥτοι ἐφθαρμένους ἢ παρεμβλήτους. Ἀπειράριθμοι εἶνε οἱ στίχοι, οὓς δι' ἐλαφροτάτης μεταβολῆς ἀποκατέστησεν, ὅσους δὲ δι' ἀπλῆς μεθόδου ἀδυνατεῖ γὰρ ἐπανορθώσῃται, τούτους καταλείπει τοῖς ἄλλοις διορθοῦν.

Ἡ ἐμβρίθεια καὶ ἡ πειθὴ, ἣν κέκτηται ὁ van Leeuwen, εἶνε ὑπέρτεροι τῶν ἐμῶν ἐπαίνων. Τὰς ἐρεῦνας τῆς γλωσσολογίας λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰ μὲν ἀπίθανα σιγῇ εὐκόσμῳ παρέρχεται, τὰ δὲ βέβαια μόνον παραλαμβάνει καὶ τὰ ἄδηλα ὡς ἄδηλα ἀναγράφει ἐκ σωφροσύνης μὴ προχωρῶν πέραν τῶν τῷ ἀνθρωπίνῳ γὰρ ἁλωτῶν. Καί τοι σχεδὸν σურμὸς κατήντησε παρὰ πολλοῖς μάλιστα τῶν ἐν Γερμανίᾳ φιλόλογων τὸ ζητεῖν τὰ ἀδύνατα εὑρεθῆναι· ἥς τάσεως ἑξάρχος καὶ προηγεμὸν ἀναφαίνεται ὁ Wilamowitz, ἀνὴρ καὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην εὐφύεστατος καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν οὐκ ἄμεινος, ὅστις ὁμῶς βίᾳ καὶ ὁρμῇ

ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα συχνὰ φερόμενος καὶ τῷ νεύματι αὐτοῦ ζητῶν νὰ ἐκβιάσῃται τὴν σιγῶσαν ἀρχαιότητα νὰ ὁμολογήσῃ καὶ ἤκουσα ὅπερ αὐτὸς θέλει, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Πυθίαν, φαίνεται λησιμονῶν, ὅτι, ἂν ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς ἤκουσε παρὰ τῆς μάντιδος : ἀήττητος εἶ, ὦ παῖ,» οὐδαμῶς παράδοξον ὁ Τεύτων διδάσκαλος ν' ἀκούσῃ τὴν γενικὴν καὶ δικαίαν κραυγὴν «ἀνόητος εἶ, ὦ παῖ»?

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐδὲν σχεδὸν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὸ προκείμενον. Ὅ,τι δὲ μετὰ πάσης πεποιθήσεως δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, τοῦτο ἐπεφυλάξαμεν ἐν τέλει τῆς παρούσης βιβλιογραφίας, ὅτι δηλ. ὁ θέλων ἀκριβῶς καὶ ἀσφαλῶς τὸν Ὅμηρον νὰ μελετήσῃ, οὐδὲ ἐν βῆμα δύναται νὰ βαδίσῃ, ἂν μὴ ἔχῃ τὴν μνημονευθεῖσαν ὁμηρικὴν ἐκδοσιν καὶ τὸ ἄριστον ἐγχειρίδιον τῆς ἐπικῆς γλώσσης· τῷ ἄλλως φρονῶντι ἀνοίγονται αἱ πύλαι τῆς Βυζαντινῆς παλαίστρας.

Ἐν Χάλλῃ τῆς Γερμανίας.

Γ. Μ. Σακόραφος.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ

Ἀπόσπασμα συλλογῆς βραβευθείσης ἐν τῷ Γλωσσικῷ Διαγωνίσματι
κατὰ Μάρτιον τοῦ 1892 ¹.

4.

Ἀβιβλος παπᾶς
μεγάλος ψεύτης.

Ἡ Λακωνικὴ αὕτη παροιμία λέγεται ἐν Ἀνάφῃ καὶ οὕτως:

Ὁ παπᾶς ὁ ξεστηθιάρης
πάντα πάντα ψευματάρης.

¹ Περὶ τῶν παροιμιῶν τούτων ἡ ἐπιτροπὴ συνισταμένη ὑπὸ τῶν κυρίων Σ. Κουμανούδη, Ἰ. Πρωτοδίκου καὶ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Γ. Ν. Χατσιδάκη, ἐξήνεγκε τὴν ἐξῆς κρίσιν: «Ἡ δὲ Συλλογὴ ἀνεκδότων παροιμιῶν καὶ παροιμοιωδῶν φράσεων, ἡ φέρουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὴν ρῆσιν «Ἀβιβλος παπᾶς μεγάλος ψεύτης» ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων 742 μεγάλων καὶ περιέχει 6,300 παροιμίας. Πρὸς τούτοις ὁ συντάξας αὐτὴν ἀναφέρει συχνὰ καὶ τὴν ἀντίστοιχον γαλλικὴν παροιμίαν ἢ ἄλλως φροντίζει νὰ ὑποδεικνύῃ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Ἡ κατάταξις ἐγένετο κατ' ἀλφάβητον καὶ τοῦτο εὐλόγως, ἵνα δύναται ἕκαστος εὐκόλως παραβάλλων πρὸς τὰς ἐκδοδομένας ν' ἀνευρίσκῃ τὰς ἀνεκδότους. Ἵνα δὲ καὶ καθ' ὕλην εἶνε δυνατὴ ἡ ἐξέτασις αὐτῶν, ὁ συγγραφεὺς ἐζήτησε νὰ ταξινομήσῃ αὐτὰς εἰς διαφόρους τάξεις, ἥτοι εἰς ποι-